

Sabrina P. Ramet i Davorka Matić, ur.

**DEMOKRATSKA
TRANZICIJA U HRVATSKOJ
Transformacija vrijednosti,
obrazovanje, mediji**

Alinea, Zagreb, 2006, 336 str.

Nakon sedamnaest godina nezavisnosti i isto toliko godina tranzicijskog iskustva potrebno je analitički pogledati unatrag kako bi se moglo odgovoriti na pitanja poput: gdje se hrvatska država i društvo trenutačno nalaze i je li proces tranzicije završio, kako to neki članovi političke elite govore. Analiza tog razdoblja nabijenog emocijama, velikim prevratima, reformama, osobnim agonijama i stalnom transformacijom društva može pokazati na kojim područjima treba djelovati u daljnjoj izgradnji pravednijeg i otvorenijeg društva. Zbornik radova "Demokratska tranzicija u Hrvatskoj: transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji" što su ga uredile Sabrina P. Ramet i Davorka Matić ide upravo u tom smjeru. Podijeljen u pet dijelova sastavljenih od po tri rada, domaćih i inozemnih autora, zbornik zahvaća bitne aspekte društvenog života (vrijednosti, obrazovanje, mediji) u kontekstu hrvatske tranzicije.

Uvodni dio zbornika otvara Sabrina P. Ramet člankom "Građanske vrijednosti u demokratskoj tranziciji" gdje se bavi pojmom nacije i nacionalizma u hrvatskom kontekstu. Proces definiranja nacije tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća susretao se s nizom izazova na koje politička elita nije znala odgovoriti u duhu proklamiranih vrijednosti. Ratni je kontekst nacionalizmu dao negativne konotacije isključivosti, nasilja i ksenofobije, no autorica afirmira stajalište kako sve ovisi o smjeru u kojem se kanalizira (politička) snaga koju nacionalizam može generirati. Nacionalizam dakle nije negativan pojam isključivanja i nasilja prema ne-članovima skupine, nego se može usmjeriti prema izgradnji inkluzivnije i otvorenije političke zajednice.

Da bi se dobila šira slika hrvatske tranzicije, Marius Søberg u svom prilogu daje pregled ključnih političkih događaja od početka

devedesetih godina s naglaskom na ulozi Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) u tim događajima, te ulozi Katoličke crkve i dijaspore kao dvaju glavnih saveznika HDZ-a. Razdoblje od 1989. do 2003. podijelio je u tri faze: prva faza, demokratizacije, neovisnosti i rata (1989–1995), druga faza, od 1996. do 1999. koju je nazvao "lažnim buđenjem" i treća faza, od 2000. godine gdje autor vidi mogućnost "drugog pokušaja". Ocjenjujući ulogu HDZ-a u tom razdoblju, autor tvrdi kako su intervencije te stranke na više načina negativno utjecale na tijek tranzicije, osobito u sljedećim točkama: naglašavanje etničkog karaktera nove države, davanje prednosti izgradnji države i nacije, a ne tranziciji i demokratizaciji, nedefinirana i dvojbena politika prema Bosni i Hercegovini, stvaranje moćne i snažne izvršne vlasti kojom je vladala jedna stranka, korištenje državljanstva u političke svrhe i međunarodna izolacija. Takav stav vladajuće stranke doveo je do snažnog nazadovanja u procesu pridruživanja europskom klubu zemalja i do zastoja u procesu demokratizacije koji je puno važniji.

Mjesto Vukovara u nacionalnom sjećanju, ali i posljedice tog mjesta na nacionalnoj i lokalnoj razini tema su priloga Krune Kardova naslovljenog "Zapamtite Vukovar: Sjećanje, mjesto i nacionalna tradicija u Hrvatskoj". Prema autorovu zapažanju, tragedija stanovnika Vukovara postala je temeljnom okosnicom "osnivačkog mita hrvatske države, a grad Vukovar je, više nego bilo koje mjesto u Hrvatskoj, postao utjelovljenjem čistoga i izvornoga hrvatskoga identiteta" (str. 84). Pitanje koje autor postavlja jest koliko takva pozicija može pridonijeti stvaranju pozitivnijeg okružja za suživot u samom gradu budući da još uvijek postoje tenzije na nacionalnoj osnovi.

Drugi dio knjige (Civilne vrijednosti i religija) počinje prilogom pod naslovom "Podrška demokraciji i snaga građanskih vrijednosti: Hrvatska u usporedbi sa stabilnim i novim demokracijama" autora Ola Listhauga i Žana Štrabca gdje se analizira stupanj političke kulture hrvatskih građana u usporedbi sa stabilnim, ali i nekim novim demokracijama. Analizirani su sljedeći aspekti: prihvaćanje liberalno-demokratskih vrijednosti, demokratski potencijal građana, te percepcija društvene stvarnosti i politička očekivanja. Analiza pokazuje visok

stupanj prihvaćanja liberalno-demokratskih vrijednosti na načelnoj razini što se vidi kao dobro polazište za izgradnju demokratskog društva. Prepreke tom procesu su relikti nedemokratskog naslijeđa vidljivi u činjenici da se demokratski izabrane političke elite nedemokratski ponašaju. Unatoč tomu, autori ne vide većih smetnji u daljnjem razvoju demokratske kulture u hrvatskom društvu navodeći kako je Hrvatska prošla već pet izbornih ciklusa bez većih društvenih potresa.

Analiza tranzicije bila bi nepotpuna kad se ne bismo osvrnuli na neke od temeljnih segmenata društva – na religiju i vrijednosti. Upravo je tako i naslovljen rad Siniše Zrinščaka koji se usredotočio na crkveno-državne odnose te odnos religije i demokracije kao društveno problematična i osjetljiva područja. Napose se to odnosi na odnos crkve i države što je bilo i jest “vruće” političko i društveno pitanje, a pitanja priznavanja vjerskih zajednica, konkordata, primata Katoličke crkve i danas su aktualna. U svrhu rješavanja tih problema, autor ističe potrebu pronalaska autohtonog modela odnosa crkve i države bez preuzimanja iz drugih društava. Kada je posrijedi odnos religije i demokracije, općenito se može reći da praktični vjernici “podržavaju demokratske vrijednosti i ne razlikuju se bitnije od drugih u pogledu općih stavova o demokraciji”. Autor na kraju zaključuje: “Religija je imala i još ima ulogu ‘svetoga svoda’ hrvatskog naroda. Međutim, ta uloga ne smije biti precijenjena, a što uvjetuje i njezin utjecaj na sadašnji i budući demokratski razvoj” (str. 140).

Osobitu pozornost zbornik daje nastavi i udžbenicima povijesti u hrvatskim školama i školama drugih postkomunističkih zemalja. Wolfgang Höpken uočava bitan pomak u hrvatskim udžbenicima povijesti koji su imali sličnu “sudbinu” kao udžbenici u drugim postsocijalističkim zemljama: od razdoblja snažne izgradnje države, pa do razdoblja u kojem se i dalje naglašava nacionalno, ali s moderniziranijom i uravnoteženijom nacionalnom naracijom. Identična je sudbina i nastave povijesti u hrvatskim školama o čemu pišu Magdalena Najbar-Agičić i Damir Agičić naglašavajući da se nije puno toga promijenilo, osim fokusa nastave povijesti koji je s “bratstva i jedinstva” pomaknut na stvaranje nove države. Iako predstoji velik po-

sao kad je posrijedi osuvremenjivanje nastave povijesti, autori su nepovjerljivi prema institucijama koje baš i nemaju jasnu sliku kako bi nastava povijesti u budućnosti trebala izgledati.

Osim obrazovnog sustava, u izgradnji demokratskog društva osobitu ulogu imaju mediji kao “četvrti stup vlasti”, odnosno kontrolor vlasti. Zrinjka Peruško u svojem prilogu “Mediji i civilne vrijednosti” propituje utjecaj medija na građanske vrijednosti u hrvatskom društvu. Iako se hrvatski medijski prostor umnogome razlikuje od onoga prije 1990. godine, te postoji određeni stupanj pluralizma, nedostaje kvalitetna analiza medijskog prostora i stupnja koncentracije vlasništva medija kao nužan preduvjet očuvanja pluralizma i raznolikosti ideja.

“Suočavanje s nacionalizmom” naslov je trećeg dijela zbornika što ga otvara Gordana Crnković o filmovima Vinka Brešana i porukama koje ti filmovi šalju. “Kako je počeo rat na mom otoku?”, “Maršal” i “Svjedoci” tri su filma za koje autorica vjeruje da promiču “renesansne vrijednosti individualizma, tjelesnu komediju, smijeh protiv ideologije i dogmi, neukrotivi humanizam i jedinstvenost pojedinaca” obrađujući teška pitanja vremena u kojem su filmovi nastali ili propitujući pitanja iz prošlosti koja su i danas relevantna. Navedene vrijednosti bitan su aspekt tranzicije i izgradnje demokratskoga društva, a popularnost Brešanovih filmova pomogla je u njihovu isticanju.

Prilog Biljane Bijelić tematizira položaj žene u društvu i pitanje rodne jednakosti u hrvatskom društvu. Autorica primjećuje da je uspostavom samostalne države došlo do određenog nazadovanja kad je posrijedi rodna jednakost. Nacionalistička je ideologija naime srušila socijalistički mit o superženi i ženu vratila unutar “četiri kućna zida” i tradicionalnih rodni uloga. Vremenom su se dogodili pomaci prema rodnoj jednakosti, ali tu je ponajprije riječ o deklarativnoj razini gdje se politika mijenja brže od kulturalnih svjetonazora.

Posebna tema tranzicije jest nacionalizam koji je početkom devedesetih postao sinonimom za ove prostore. Davorka Matić je u svom prilogu “Je li nacionalizam loš: slučaj Hrvatske” uočila da je nacionalizam devedesetih bio produkt trenutačne političke situacije i borbe za opstanak pri čemu je bio potreban određe-

ni stupanj kohezije unutar društva. Problem je bila autoritarna narav tog nacionalizma. Smirivanjem stanja, te uspostavljanjem određene sigurnosti unutar zemlje i u regiji, dolazi, prema autorici, do ponovnog oživljavanja liberalnog nacionalizma koji je inkluzivan, demokratski i otvoren prema drugima, te zagovara povezivanje s drugima umjesto izolacije.

Ostaje ipak pitanje narušenih odnosa između susjednih zemalja što ovu regiju čini trusnim područjem. Radi sprečavanja budućih sukoba Knut Erik Solem predlaže skandinavski model suradnje među zemljama regije predlažući osnivanje "Vijeća Jugoistočne Europe" sa svrhom razvijanja demokratizacije, ekonomskog oporavka, zajedničke borbe protiv korupcije, lobiranja prema EU, nadilaženja nacionalizma kao i sredstvo za mirno rješavanje problema. Osnivanje jednoga takvog tijela temeljenog na demokratskim načelima, ponajprije ovisi o spremnosti za izgradnju sigurnijeg okruženja te izgradnju međusobnog povjerenja.

Na kraju, Knut Vesterdal je sumirao glavne zaključke zbornika gledajući optimistično na izgradnju liberalne demokracije u Hrvatskoj.

Tranzicija je, što je vidljivo iz ovoga zbornika, složen proces koji ne završava uključivanjem u euroatlantske integracije kako to vide neke političke opcije. Proces je to koji duboko zahvaća u vrijednosne i svjetonazorske temelje društva mijenjajući ih u smjeru liberalno-demokratskih vrijednosti. Upravo se taj vrijednosni segment društva najteže mijenja i može zadati najviše "glavobolja" u provođenju reformi. Ovaj zbornik upućuje na sve te probleme i na neke njihove izvore, ali i na dva sustava koji imaju najveću ulogu u promjeni društvenih vrijednosti, a to su mediji i obrazovanje. Pozitivno je i to što dio suradnika na ovome zborniku ne pripada društvu koje promatraju omogućujući *insiderima* uvid u poglede koji "stranci" imaju o hrvatskom društvu. Uza sve poteškoće i probleme na koje zbornik upozorava, ipak je opći pogled na potencijal hrvatskoga društva u ostvarivanju temeljnih postavki liberalne demokracije pozitivan i optimističan s naglaskom na potrebi odlučnije uloge medija i obrazovanja u prihvatanju liberalno-demokratskih vrijednosti.

Mario Bajkuša

Ljetna škola u Beogradu, Srbija

Država – Religija – Modernost État – Confession – Modernité 23. – 30. rujna 2007. godine

U organizaciji Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i *L'École des Hautes Etudes en Science Sociales* (EHESS) – Visoka škola društvenih znanosti iz Pariza, uz potporu Programa za međunarodna istraživanja (Francuska ambasada u Srbiji) održana je prva Ljetna škola *Država – Religija – Modernost* u razdoblju od 23. do 30. rujna 2007. godine u Beogradu, Srbija.

Ljetna je škola ponudila metodologiju i teorijski okvir u kojem se mogu promatrati promjene u strukturi religijskog života, uputiti na različite modalitete izražavanja gore spomenutih tendencija u konkretnim društvima, državama i religijama i konačno podignuti svijest o značenju i složenosti problematike religije u novim političkim uvjetima. Sveučilišni predavači iz Srbije, Grčke, BiH, Hrvatske i Francuske održali su izlaganja *ex cathedra*, te bi nakon svakog predavanja slijedila često i dvosatna rasprava. Naime sudionici iz različitih zemalja, od Francuske, Belgije, Hrvatske, BiH, Srbije, Grčke i Bugarske, različitih profesija, znanstvenih opusa i svjetonazora obogatili su Ljetnu školu, koju je Amael Cattaruzza s dobrom voljom i kvalitetno koordinirao. Znanstvena konverzacija bila je specifična i žustra, na što je svakako utjecala i različitost profesionalnih interesa i zanimanja sudionika. Pokrivena su područja teologije, sociologije, filozofije, ekonomije, religiologije, politologije itd. Spomenute različitosti, kako kulturološke i jezične, tako i profesionalne, uopće se nisu pokazale kao prepreka i poteškoća u razumijevanju, dapače one su dale dodatni biljeg interdisciplinarnosti i na najbolji način promicale toleranciju što je i bio jedan od pedagoških ciljeva Škole.

Đuro Šušnjić s Beogradskog univerziteta otvorio je Školu s temom "Religija i tolerancija", razmatrajući vjerski dijalog i toleranciju na četiri analitičke ravni: dijalog između vjernika iste vjere, dijalog između pripadnika različitih kršćanskih vjera, dijalog između vjernika ra-